

Krzysztof Trzciński

**MICHAŁ TYMOWSKI, THE ORIGINS AND STRUCTURES
OF POLITICAL INSTITUTIONS IN PRE-COLONIAL BLACK AFRICA:
DYNASTIC MONARCHY, TAXES AND TRIBUTES, WAR
AND SLAVERY, KINSHIP AND TERRITORY,
FOREWORD H. J. M. CLAESSEN
[EDWIN MELLEEN PRESS, LEWISTON NY 2009, s. 232]**

Michał Tymowski jest historykiem specjalizującym się w historii Afryki przedkolonialnej, historii porównawczej oraz antropologii politycznej. Od czasów studiów związany jest z Uniwersytetem Warszawskim, gdzie przez kilka lat kierował Instytutem Historycznym. Wykładał również na Université Paris IV-Sorbonne. Od kilkudziesięciu lat podróżuje do Afryki, gdzie zbiera materiały do swoich badań. Wydał kilkanaście książek oraz liczne artykuły w pracach zbiorowych i periodykach naukowych. Dla czytelnika międzynarodowego Michał Tymowski publikował dotychczas swoje książki w języku francuskim¹. Niestety, kilka niezwykle ważnych monografii napisanych przez Tymowskiego bądź wydanych pod jego redakcją nadal pozostaje opublikowanych jedynie w języku polskim².

¹ Książki napisane lub zredagowane przez Michała Tymowskiego i opublikowane w języku francuskim: *Le développement et la régression chez les peuples de la boucle du Niger à l'époque précoloniale*, Warszawa 1974; *L'Armée et la formation des Etats en Afrique occidentale au XIXe siècle – essai de comparaison: l'Etat de Samori et le Kenedougou*, Warszawa 1987; *Une histoire de la Pologne*, Montricher 1993; *Lieux du pouvoir au Moyen Age et à l'époque moderne* (textes réunis et présentés par M. Tymowski), Warszawa 1995; *Anthropologie de la ville médiévale* (textes réunis et présentés par M. Tymowski), Warszawa 1999.

² Mam tu na myśli przede wszystkim następujące książki M. Tymowskiego: *Dzieje Timbaktu*, Wrocław 1979; *Historia Mali*, Wrocław 1979; *Geneza i funkcjonowanie wczesnych form państwowości na tle porównawczym*, (red. z M. Ziółkowskim), Warszawa 1992; *Historia Afryki do początku XIX w.*, (red.), Wrocław 1996.

The Origins and Structures of Political Institutions in Pre-Colonial Black Africa to długo oczekiwane angielskojęzyczne tłumaczenie książki Tymowskiego o państwach i organizacjach niepaństwowych Afryki przedkolonialnej, wydanej w języku polskim w 1999 r.³ Monografia z 1999 r. została przez autora gruntownie przejrzana, poszerzona i wzbogacona o najnowsze prace z omawianej dziedziny⁴. Wstęp do wydania anglojęzycznego napisał światowej sławy holenderski afrykanista Henri J. M. Claessen z Uniwersytetu w Lejdzie. Już na początku swojego wstępu Claessen napisał, że książka Tymowskiego „oparta jest na niezwykle wręcz bogactwie danych historycznych i etnograficznych, zebranych w trakcie życia poświęconego badaniu przeszłości Afryki”⁵. I trudno tym słowom zaprzeczyć. Praca Tymowskiego robi ogromne wrażenie zarówno pod względem zawartej w niej treści, jak i warsztatu badawczego historyka.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów i stanowi prawdziwe kompendium wiedzy o organizacjach państwowych i niepaństwowych istniejących w Afryce przedkolonialnej. Aby jednak w ogóle móc dokonać takiego rozróżnienia, w pierw należy zdefiniować, czym jest państwo, jakie posiada cechy, w jakim celu istnieje. Pierwszy z rozdziałów książki stanowi zatem wprowadzenie do problemów związanych z konceptualizacją państwa. Tymowski konsekwentnie omawia różne podejścia definicyjne i w sposób bardzo dokładny przedstawia, co rozumie pod pojęciem „państwo”. Takie podejście bardzo ułatwia dalszą lekturę książki.

Drugi rozdział jest misternie przeprowadzonym przeglądem powstawania państw w Afryce w perspektywie regionalnej. Rozdział ten daje również obraz obszarów Czarnej Łądy, na których organizacje państwowe nie istniały w okresie przedkolonialnym. Bardzo pomocnym uzupełnieniem regionalnego ujęcia afrykańskiej państwowości są zamieszczone w końcowej części książki cztery mapy rozkładu organizacji państwowych w Afryce w wiekach: VIII, XIII, XVI i XVIII. Mapy te nie tylko bardzo ułatwiają studiowanie książki, ale również pozwalają porównać ogrom zmian w rozkładzie terytorialnym państw afrykańskich na przestrzeni wieków. Uwidaczniają one także zmiany chronologiczne w powstawaniu państw w Afryce. Zagadnienie to jest szczegółowo omówione w końcowej części drugiego rozdziału.

W trzecim rozdziale Tymowski przedstawia czynniki oraz metody powstawania państw w przedkolonialnej Afryce. Wśród czynników państwowotwórczych bądź sprzyjających powstawaniu państw zwraca szczególną uwagę na czynniki demograficzne, gospodarcze, rolę środowiska naturalnego, migracje, konflikty zbrojne, złożone formy gospodarki i handel. Pośród metod tworzenia afrykańskich państw omawia szczegółowo znaczenie przemocy, formy umów społecznych,

³ M. Tymowski, *Państwa Afryki przedkolonialnej*, Wrocław 1999.

⁴ Bibliografia *The Origins and Structures of Political Institutions...* jest niezwykle rozbudowana, liczy 32 strony.

⁵ H. J. M. Claessen, [Foreword w:] M. Tymowski, *The Origins and Structures of Political Institutions...*, s. V.

kwestię powstawania państw wtórnych w wyniku recepcji istniejących modeli państwowych oraz rodzenie się nowych państw niezależnie od wpływu wzorców zewnętrznych. Autor poświęca również wiele uwagi roli wybitnych jednostek w procesie tworzenia się państw w Afryce.

Czwarty rozdział ukazuje cechy państw istniejących w Afryce przedkolonialnej. Tymowski omawia źródła legitymacji władzy monarszej oraz związaną z nimi symbolikę władzy. Zwraca szczególną uwagę na zmiany, jakie nastąpiły w legitymizowaniu władzy w afrykańskim państwie w następstwie procesów chrystianizacji i islamizacji.

Traktuje również o różnych zasadach sukcesji tronu. Istotna część tego rozdziału poświęcona jest formom kontroli władców, a także centralizacji władzy w afrykańskim państwie przedkolonialnym oraz jej delegacji. Omówienie szczebli zarządzania i wymierzania sprawiedliwości prowadzi do ukazania roli centrów, peryferii, stolic i miast w różnych częściach przedkolonialnej Afryki. Delegacja władzy z natury wiąże się z systemami podatków i trybutów, a także ze służącym ich ściąganiu aparatem przymusu. Tematy te również zostały omówione w tym rozdziale.

W piątym rozdziale Tymowski opowiada o sąsiedztwie i współistnieniu organizacji państwowych i niepaństwowych w Afryce. Poświęca wiele miejsca trwałości związków krwi i lokalnych wspólnot terytorialnych. W kwestii niepaństwowych form organizacji społeczno-politycznych rozwija m.in. temat władzy naczelników, roli klas wieku, stowarzyszeń i tajnych związków, przedstawia też systemy segmentarne. W końcowej części tego rozdziału omawia zjawisko odwracalności procesów powstawania państw w przedkolonialnej Afryce.

Niezwykle cenny jest również ostatni rozdział, zatytułowany *The State in Pre-Colonial Africa – Issues and Debates*, który stanowi przegląd głównych problemów w badaniu afrykańskiej państwowości w perspektywie historycznej. Tymowski referuje kwestie teorii państwa wczesnego, omawia stopniowe zmiany sytuacji politycznej w Afryce wraz z pojawianiem się w niej Europejczyków oraz wskazuje na przełomowy dla afrykańskiej państwowości charakter wieku XIX.

Całość jest imponująca. Tymowski dokonał syntezy funkcjonowania afrykańskiego państwa przedkolonialnego. Zadanie to wymagało wielu lat szczegółowych badań, wyboru najistotniejszych wątków i dokonania licznych porównań. Czytanie książki ułatwia płynna narracja i, co niezwykle ważne, bardzo klarowny i piękny język.

Książkę uzupełniają nie tylko mapy, do których czytelnik wielokrotnie zajrzy w trakcie lektury, ale i ilustracje, z których część jest autorstwa Tymowskiego. Ukazują one konkretne miejsca, o których autor traktuje w swojej pracy lub obiekty sztuki służące wzmocnieniu władczej symboliki w różnych częściach Afryki.

Kończąc to omówienie, raz jeszcze posłużę się słowami Claessena: „nie ma obecnie zbyt wielu książek, które ukazują przeszłość Afryki tak zwięźle, jasno i w tak obiektywny sposób”⁶. W pełni zgadzam się z tą opinią i uważam, że praca Tymowskiego to lektura niezbędna dla każdego pasjonata historii Afryki i dla tych wszystkich, którzy pragną zrozumieć złożone dzieje afrykańskiej państwowości.

⁶ *Ibidem*, s. VII.